

tem se delajo jopiči, kapice in dr. Tretje delo je šivanje, katero je v ljudskih šolah zelo potrebno. V šivanji se morajo vaditi deklice, da znajo iglo prav držati, potem je robljenje rut in druga šivana dela, kakor šivanje košulj, rjuh, prevlake za blazine predpasnike in dr. Krpanje nogovic naj se začénja na zadnje, ker to zahteva že nekoliko vaje v delu, ter se še le po večjih vajah v šivanji bolj priprostih in tudi v bolj umetnih načinih poučuje. Vse ta naštevana dela naj učiteljica deklicam ne kaže samo le mehanično; nji naj ne zadostuje, da deklice ta dela mehanično ponarejaja; ampak ona naj učenkam popolnoma pojasni, kako se delo izvršuje in koliko koristi, če se dobro izvrši. Pri vseh ročnih delih naj se deklice tudi vadijo prav gospodinjiti, kar je večini učenkam v šoli najbolj potrebno. Učenci in učenke naj se v šoli učé ne za šolo, temuč le za prihodnost — za življenje.

Zgodovina pedagogije.

(K o n e c.)

D o d a t e k.

Iz zgodovine slovenskega šolstva.

V srednjem veku je bilo malo slišati o šolah po sedanjih slovenskih pokrajinah. V Ljubljani je imel menda nemški red v 13. stoletji že svojo šolo, v Kameniku je govor o šoli l. 1307., v Ribnici l. 1407. V 15. stoletji je bila šola tudi v Vipavi že, in sicer slovenska. V to šolo je hodil imenitni Žiga Herberstein. V Ljubljani se je l. 1418. pri sv. Miklavžu užé prej obstoječa šola ponovila.

V dobi reformacije so se rodili slovenski predikantje in ž njimi vred šolniki. Prvi so spisali prve slovenske knjige, katere so mogli tudi slednji rabiti. Primož Truber je spisal prvi slovenski abecednik, zvan „Abecedarium“, Dalmatin je bil dovršil prvo slovensko prestavo sv. pisma in Bohorič pa je spisal prvo slovensko slovnico (v latinskem jeziku). Leta 1543. se imenuje v Ljubljani Lenard Budina, latinski „præceptor“, in Jörg Wurmb pa „nemški šolnik“. Leta 1563. se je ustanovila v Ljubljani po Truberjevem prizadevanji latinska šola, katero sta vodila že omenjeni Budino in protestantski pridigar Boštijan Krell. Po Bodinini smrti je vodil šolo Adam Bohorič. Učilo se je največ latinsko in grško. Gojil se je pa tudi slovenski in nemški jezik. V tretjem razredu je bil pa slovenski pogovor na korist nemščini prepovedan, v četrtem je pa nemški pogovor zavoljo latinščine bil zabranjen. Od l. 1560.—1590. se imenuje v Ljubljani večkrat „nemška šola“, t. j. taka, kjer se ni učilo latinsko, pa menda tudi slovensko ne. V protestantski dobi so si bili še sledeči kraji šolnike preskrbeli: Kranj (1572), Metlika (1582), Črnomelj (1575), Krško, Bled in Idrija. V Loki je bila menda užé pred šola.

Na Štajerskem se je bila v protestantski dobi osnovala šola v Radgoni; predikant protestanske cerkve v Golčah pri Žalci je morebiti tudi šolnika pri sebi imel.

V Mariboru se šola omenja l. 1452., v Studeniškem samostanu v 16. stoletji, pa tudi drugod so stare šole.

Protestantske šole po Slovenskem so imele kaj kratko življenje. V dobi protireformacije bili so pretikantje in šolniki pregnani (1598), protestantske slovenske knjige pa sežgane. Na mesto protestantske latinske šole je stopil jezuitski gimnazij, ki je bil dobro obiskovan (l. 1636. je imel 544 učencev), na mesto onih malih početkov šol po deželi in do cesarice Marije Terezije prišla ni nikakoršna nadomestitev.

V dobi blage te cesarice (pa še pred njeno vzhujjo), postavil je pater P. Glavar v Komendi sv. Petra pri Kameniku šolo, kjer je poučeval učitelj Jakob Zupan, ki je vglasbil prvo slovensko opereto.

Ko je Marija Terezija šole snovala, dobil je na Kranjskem duhovnik in pisatelj Blaž Kumerdej naročila, da je sestavil predlog, kako bi se otroci v deželni in nemškem jeziku poučevali. O njegovem predlogu se je deželna vlada in duhovni dostojanstveniki posvetovali. Vsi so Kumerdejevemu predlogu pritrdili, le Novomeški prošt Jabacin ne, trdeč, da je priprostemu ljudstvu pisanje in čitanje brezpotrebno ali celo škodljivo. Kljub temu je bil Kumerdejev predlog v Beču vzprejet ter ukazano, ustanoviti v Ljubljani normalno šolo in sestaviti šolsko komisijo (1773); Kumerdej pa je bil kot bodoči ravnatelj normalke na Dunaj poklican, da je šel poslušat novo metodo.

V letih 1775. in 1776. ustanovile so se normalke (glavne šole) v Ljubljani, Kameniku, Novem Mestu, Trstu, Gorici, in v naslednjih letih še glavne šole v Kranju, Škofjiloki, Idriji, Mariboru, Celji, Ptui, Slovenski Bistrici. Tudi trivijalke so začeli tu pa tam ustanovljati. Pomote so pa delali skoro povsod s tem, da so v prvem letu obstanka šol otvorili 3 do 4 razrede, in da se je ves pouk vršil le v nemškem jeziku, in da se razen katekizma in gramatike skoro nič drugega učilo ni. V Gorici se je pri Uršulinkah dovolilo, da je bila italijanščina učni jezik, za dečke je bila pa normalka le nemška. V Ljubljani so pri normalki postavili pripravljalni razred za one dečke, ki niso bili zmožni nemščine, predno so jih v šolo (v pravo normalko) vzprejeli. Pa tudi po deželi se je uspeh šole po učenju nemščine sodil, kar je bilo resnični omiki v slovenskih pokrajinah gotovo na kvar.

Za šolstvo na Kranjskem je bil vnet Ljubljanski škof grof Herberstein (od l. 1772. — 1787.), ki je vse svoje premoženje zapustil revežem in normalni šoli. Proti koncu minulega in v začetku tega stoletja sta bila dva Kranjca (Gorenjca), brata Anton in Josip Spendon na Dunaji visoka duhovna, dostojanstvenika in vrla šolnika.

V francoski dobi na Kranjskem trdil se je prvi slovenski pesnik Valentin Vodnik, da bi slovenščini v šoli priboril več pravice, kar šolski upravi avstrijski ni bilo po volji, ko je dajala v latinskih šolah prednost latinščini, v elementarnih šolah prednost nemščini. Francozi se pa niso več toliko potegovali za omenjena jezika, marveč tudi deželnemu jeziku dovolili v vseh šolah toliko pravice, kolikor bi se je dalo francoščini. To priliko je porabil Vodnik kot takratni šolski voditelj (normalke in liceja) in slovenski pisatelj, da je spisal čvetero šolskih knjig v slovenskem jeziku: slovensko gramatiko za gimnazije, francosko gramatiko v slovenskem jeziku, slovenski prevod francoskega državnega jezika in abecednik. Nemškim učiteljem ta naprava ni bila po volji, tudi duhovniki se s francoskim državnim katekizmom niso mogli sprijazniti. Sicer je francoska vlada trajala samo 4 leta, in potem se je zopet uvel na Ljubljansko normalko stari red z nemškim učnim jezikom in nemškimi knjigami. Vodnikove pesmi, knjige, časniki vzbudili so narodni duh tako, da je bila vlada nekako primorana, tudi nekoliko k izobraženju narodnega jezika pripomoči. Cesar Franc je po tem takem l. 1816. dovolil ustanovitev stolice za slovenski jezik v Ljubljani, kjer je ta predmet več kot 40 let učil učeni slovenski jezikoslovec Fran Metelko. Stolico za slovenski jezik so dobili l. 1812. tudi Štajerci v Gradci; dovolili so jo bili deželni stanovi (deželni zbor). Do leta 1848. je bilo pa na šolskem polju precej tiho. 2. septembra t. l. je pa izdal državni tajnik Feuchtersleben gledé učnega jezika naredbo, v kateri je stalo načelo, da ima učni jezik v ljudski šoli biti materinski jezik otrok, za katere je dotična šola namenjena. S to važno naredbo je bilo dano zagotovilo, da se je več storilo za materinski slovenski jezik, če tudi so poznejše naredbe iz l. 1850., 1851., 1853. zopet gojenje družega deželnega

jezika priporočevale. Pod vodstvom slovenske duhovščine se je v dobi konkordata (pogodba s papežem) v letih 1855.—1868. storilo z narodnega stališča precej za slovensko šolstvo. V tem se je zlasti odlikoval škof Anton Martin Slomšek, čegar delovanje bomo na koncu te knjižice opisali. Za slovensko šolstvo imata veliko zaslug med drugimi: dr. France Močnik, kot pisatelj najboljših računskih knjig in Rudmaš, bivši šolski nadzornik na Koroškem, ki je sodeloval pri prvem slovenskem šolskem listu „Šolskem Prijatelju“ (urednik Andrej Einspieler v Celovci).

Do l. 1868. so veljale stare šolske postave, tako zvane „Politische Schulverfassung“. V letih 1869., 1870., 1873. so prišle nove državne in deželne postave. Na podlogi teh začelo se je novo šolsko življenje, na eni strani na korist narodnemu in duševnemu razvijanju Slovencev, po drugi strani so pa hoteli nekateri tudi na podlogi novih postav v več kot potrebni meri nemščino razširjevati. Temu so se upirali pedagogijski časopisi „Učiteljski Tovariš“ (izhaja pod uredništvom A. Praprotnika od l. 1861. neprenehoma), „Slovenski Učitelj“ (od l. 1873.—1878.), in „Popotnik“ (od l. 1880. naprej), narodno učiteljska društva ter razni šolski spisi.

Knjiga Slovenska

XIX. veku.

Anton Umek r. 16. jan. 1827 v Stopičah, sveč. 1851, kaplanoval v Kostanjevici, na Vačem, župnikoval v Šent-Lampertu in v Gradu (Veldes), kjer je u. 3. avg. 1882. Čvrst Slovenec je pisal že v bogoslovju na pr. v Cerkv. časopis ali Danico l. 1849: Dobro delo namesto maševanja. Moč vesti. Viri pozabljivosti (Milostin in Zoran. prim. Cvetnik slov. slovesnosti Janežič. str. 122). Oče pri svoji bolni hčeri. Vera edina tolažba v terpljenji, poslovenil Umek, ki pravi na koncu:

„Pomisli še malo te skoz mnoge izglede poterjene skušnje: a) De se še nobeden pri smerti ni kesal, de je pravi veri zvest ostal; ali mnogi so z grenkimi solzami objokvali, de so se nespametni v svoji razujzdani mladosti z dušo in telesam neveri vdali. b) De od prave vere, in od vere sploh človek takrat nar pred odstopi, kader dneva veselja uživa, kader mu sreča cvete, zdravje in imenje služi — takrat tedej, kader méni, de ne bo nobene tolažbe in pomoči potreboval; ali to (de bi od vere odstopil) se še ni pri nobenem bolniku ali umirajočim zgodilo, ker takrat ni tolažbe, ni pomoči razun v edini pravi veri. c) De nekteri v cvetni mladosti od vere odstopijo, ker je laglje v neveri živeti; ali v sivi starosti se mnogi v naročje prave cerkve nazaj verne, ker pri njej je srečniši, boljši in mirniši umreti. Kdor ima ušesa, de sliši, naj posluša (str. 221)! — L. 1851: Mesto norosti (Po nemškim). Kaj je pglavitni uzrok mlačnosti v veri, in kako je pomagati (Po češkim)? — V Novicah l. 1858 na pr.: Kako je nekdo živino ozdravljaj. Zoper kačji pik. Narodne povestice itd. (Gl. Jezičnik XVII pa XXIV str. 90 Ledinski).

Božidar Raič (Mathias Reich) r. 9. febr. 1827 pri sv. Tomažu blizo Velike Nedelje, šolal se v Varaždinu in v Zagrebu, bogoslovja v Gradcu, sveč. 1850, kapelan v Ljutomeru in Slivnici, potem gimnazijski učitelj v Mariboru, od l. 1860 kapelan in od l. 1870 župnik pri sv. Barbari v Haložah, državni poslanec, u. 6. jun. 1886 v Ljubljani. — Slovan duhom i telom baval se je s slovanščino vže dijak, vzlasti bogoslovec, in dal na svetlo: